

Я.В. Хоменко,
кандидат економічних наук,
м. Донецьк

ЦІЛЬОВІ ОРІЄНТИРИ ПОЛІТИКИ СТАЛОГО ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ

Останнім часом все більшу зацікавленість світової науки викликає проблема економічного зростання. Їй присвячено багато фундаментальних та прикладних досліджень, у яких вивчається його природа, характер, кількісна та якісна складові. Узагальнюючи ці дослідження, слід відзначити, що поряд з вивченням його темпів, науковці все більше уваги надають розгляду його сталості. Стале економічне зростання визнано сьогодні новим явищем в економіці більшості країн світової спільноти.

Що стосується проблеми економічного зростання в Україні, то тут слід відзначити, що в країні поки немає наявних ознак довгострокового сталого зростання, короткострокове, як виявилось, має свої межі. Феноменально високі темпи зростання, зафіксовані в період з 2000 по 2004 р., ряд економістів пов'язують з діяльністю більш ліберального уряду та приходом до влади нової політичної еліти [1]. Однак ми дотримуємося точки зору дослідників, які стверджують, що недавнє зростання є «органічним наслідком проведених реформ, результатом початку дії нових більш ефективних макро- і мікроекономічних умов» [2, с. 6]. У праці Є. Гайдара [2] на прикладі Росії та країн СНД показано, що і падіння, і підйом складові єдиного процесу, який визначається загальними історичними та економічними закономірностями. Він лише в малій мірі залежить від того, які персоналії чи партії в цей період приходять до влади в тій чи іншій країні.

Поза всяким сумнівом, що відзначене в Україні в 2000—2004 рр. зростання економіки явно має риси «відновлювальне». Вперше поняття «відновлювальне зростання» увів у наукову термінологію російський економіст В. Громан. Згідно з його концепцією в процесі такого зростання використовуються побудовані раніше виробничі потужності та підготована до його початку робоча сила. Для запуску його механізму досить ліквідувати дезорганізацію економіки та відновити господарчі зв'язки. Саме відновлювальне зростання стає причиною помилок у прогнозах, оскільки не має рис та характеру традиційного і не супроводжується сталим зростанням деяких інших показників [2].

Наразі очевидно, що ресурси відновлювального зростання в Україні скоро будуть вичерпані, а їх якісна сторона не буде відповідати вимогам сучасного розвитку. Знаходячись п'ять років у фазі пожвавлен-

ня, країна так і не змогла сформувати матеріально-технічну базу для сталого зростання економіки. Відповідно, виникає питання про необхідність пошуку можливості формування такої бази та покращання якісної основи факторів виробництва.

Така ситуація багато в чому пояснюється відсутністю необхідного рівня наукового забезпечення економічної політики держави. Не склалася поки і єдність теорії, політики та практики. У результаті питання формування політики, спрямованої на забезпечення сталого економічного зростання в країні та її регіонах на основі науково обгрунтованого підходу, залишається на порядку денному сучасних наукових досліджень.

Вивчення природи та характеру економічного зростання в Україні проводять такі провідні науковці та економісти, як А. Чухно, А. Гальчинський, С. Левочкін, М. Чечетов, В. Стародубовський, Л. Масловська, Л. Петкова, Ю. Бицюра [3—5]. Особлива увага в них приділяється розробці рекомендації для економічної політики держави, спрямованої на забезпечення високих темпів зростання та якості соціально-економічного розвитку.

А. Чухно зазначає те, що політика стимулювання економічного зростання має базуватися на «системі заходів підвищення ефективності економіки, яка б дозволяла вирішити широке коло питань — від техніко-технологічного переоснащення виробництва до удосконалення організації та стимулювання праці, форм та методів господарювання, їх спрямованості на економію живої та матеріалізованої праці, підвищення продуктивності праці, зменшення матеріало- та енергоємності виробництва» [3]. А. Гальчинський і С. Левочкін аргументують доцільність реалізації державної політики, спрямованої на введення інноваційної моделі структурної перебудови та зростання економіки [4]. Але необхідно зазначити, що не так багато досліджень присвячено розробці концепції економічної політики держави, що має забезпечити сталість економічного зростання.

Наразі політика стимулювання економічного зростання повинна вести до стабілізації соціально-економічного розвитку країни та забезпечувати перехід від відновлювального до довготривалого сталого зростання, тому їй необхідно формувати з урахуванням його головних факторів. Слід визнати, що зростання — це лише наслідок синергетичного ефекту від їх дії. Він

може бути досягнений як за рахунок структурних змін та інноваційного розвитку, так і за рахунок ефективного використання природних і трудових ресурсів. Все буде залежати від того, які з них будуть обрані за основу зростання.

Виходячи з вищезазначеного, мету статті ми бачимо у визначенні цільових орієнтирів державної політики, спрямованої на забезпечення сталого економічного зростання. Для її досягнення необхідно вирішити такі завдання:

- розкрити основну ідею, яка лягла в основу її концепції;
- показати різницю між стратегічними та тактичними цілями політики зростання;
- визначити та систематизувати стратегічні цілі.

У своєму дослідженні ми виходимо з того, що така політика не може бути жорсткою та директивною, їй слід бути гнучкою та нетрадиційною, адже вона націлена на забезпечення сталого зростання економіки, явища вкрай рідкісного та складного. Досягнути тимчасове підвищення показників можливо, багато складніше зберегти сталість їх динаміки на довготривалу перспективу.

Стале економічне зростання сьогодні визначають, як «збільшення обсягів виробництва суспільного продукту на основі розширеного відтворення та якісного удосконалення факторів виробництва при ефективному використанні ресурсів та збереженні природного середовища з метою найбільш повного задоволення економічних і соціальних потреб нинішнього та прийдешнього поколінь з урахуванням прогресивних стандартів життя людей» [5, с. 65].

Стале зростання з'являється у разі виконання низки умов, які досить складні, на наш погляд, саме тому політика, спрямована на його стимулювання, має передбачати їх створення. Його основу складає розширене відтворення. В ідеалі це має бути інтенсивний тип відтворення, що забезпечується завдяки новим знанням, підвищенню рівня кваліфікації сучасного робітника та новим технологічним рішенням. На практиці господарчому комплексу країни притаманний скоріше екстенсивний тип, тому створення умов для переходу до інтенсивного відтворення буде адекватно створенню умов для сталого економічного зростання.

Поза всяким сумнівом, формування подібних умов — це довготривалий процес, що охоплює всі сфери життєдіяльності соціуму. Особлива роль у ньому відводиться факторам відтворення через те, що саме вони здатні змінити характер та швидкість процесу. Підвищення їх якості та покращання їх стану є ключовими задачами на етапі переходу до інтенсивного типу відтворення, а, відповідно, і до сталого економічного зростання.

Оскільки політика зростання у своїй основі надзвичайно масштабна, то найкращим чином розкриває її сутність багатоцільовий підхід.

Традиційно в теорії управління виділяють стратегічні та тактичні цілі. Вони завжди відрізняються за своєю сутністю та змістом. В межах політики зростання стратегічні цілі мають бути єдиними для всіх регіонів через те, що вони визначають загальний вектор розвитку країни. Тактичні можуть бути різними через специфіку розвитку тієї чи іншої території, її потенціалу та структури господарчого комплексу. Вони дозволяють визначити пріоритети економічної політики на регіональному рівні.

Безпосередніми носіями тактичних цілей є суб'єкти регіональної системи. В цьому полягає основна проблема. Кожній групі суб'єктів притаманні свої цілі, які часто суперечать цільовій орієнтації інших груп. Найвні або приховані суперечності можуть бути пов'язані з їх професійними або особистими інтересами, потребами та ціннісною орієнтацією. Тому в процесі визначення тактичних цілей політики зростання на регіональному рівні важливо враховувати цільову орієнтацію кожної групи.

В межах цієї статті будуть визначені та систематизовані лише стратегічні цілі політики зростання. Усі вони можуть бути представлені у вигляді певної ієрархії (рис. 1).

Основна стратегічна ціль — це створення умов для інтенсивного типу відтворення та сталого економічного зростання. Дійсно, що вона є головною в ієрархії, але для її досягнення важливо виконання низки інших, не менш важливих. На другому рівні, відповідно розміщуються цілі, які дозволять трансформувати процес відтворення на якісно новий рівень. До них належать:

- підвищення якості економічних факторів відтворення;
- підвищення якості соціальних факторів відтворення;
- підвищення якості природних факторів відтворення.

Кожна з них передбачає реалізацію більш предметних цілей, які далі розглянемо детальніше.

Підвищення якості економічних факторів відтворення.

Кожен новий оборот циклу відтворення передбачає оновлення виробничого апарату. Вільна конкуренція в умовах ринкової економіки вимагає від підприємців все частіше замінювати застаріле обладнання на нове. Лідерами стають підприємства, які зуміли своєчасно модернізувати виробничі потужності та поновити основні фонди. Однак існує ще багато промислових структур, у яких рівень зношеності обладнання пере-

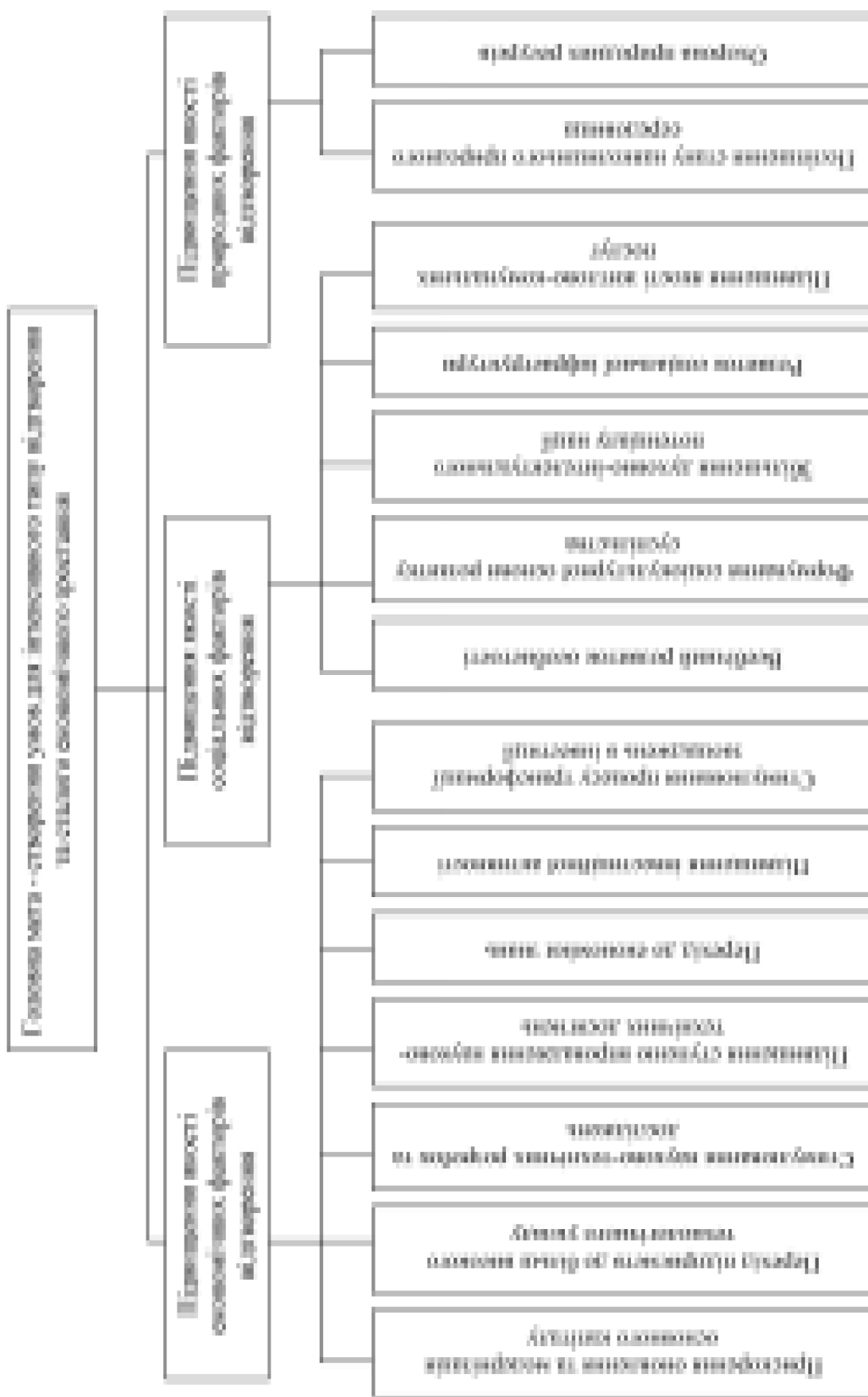

Рис. 1. Ієрархія стратегічних цілей політики сталого економічного зростання

вищує допустимі норми. Якщо ситуація в них не зміниться, то буде дуже складно відновити процес відтворення в регіоні, тому однією з цілей політики зростання мають стати *прискорене оновлення та модернізація основного капіталу*.

Для переходу до інтенсивного типу відтворення необхідні прогресивні зміни на всіх його етапах, забезпечити які можна завдяки використанню нових знань та технологій. На їх основі можна досягти технологічного прориву, котрий дасть імпульс економічному зростанню. Відповідно, наступна ціль політики полягає у *забезпеченні переходу підприємств до вищого технологічного укладу*.

Підвищити якість такого фактору відтворення, як технологія, можливо, на наш погляд, тільки за допомогою науки. Для цього в межах державної політики зростання слід передбачити відповідну систему її мотивації і як головну ціль прийняти *стимулювання наукових досліджень та розробок*.

Для її реалізації необхідно сформувати адекватну ринку економічну основу наукових досліджень. В першу чергу, потрібно уникати їх автономності та відокремленості. Слід передбачити не тільки адекватні умови та джерела фінансування наукової сфери, а і їх диверсифікацію. Важливим напрямком політики зростання стає стимулювання міждисциплінарних досліджень. Одержані в їх результаті нововведення завжди розглядалися як складні та унікальні розробки. Цей напрямок у науці дозволить значно посилити її конкретні переваги.

Перегляду потребує і система взаємовідносин науки та держави. Необхідно визначитися, в якій мірі наука має обслуговувати державу, і, відповідно, в якій формі та має підтримувати її як життєво важливу сферу. Слід з'ясувати взаємні інтереси сторін і на цій основі будувати адекватні взаємовідносини з приводу обміну науковою інформацією. В умовах ринку ці відносини також повинні мати ринковий характер: тільки за наявності відповідної мотивації з боку держави можна висувати відповідні вимоги до якості наукових розробок та прогнозів.

Важливим напрямком політики зростання має стати розвиток міжнародного науково-технічного співробітництва, яке дозволить пізнати кон'юнктуру світового ринку технологій і своєчасно зреагувати на його динаміку.

Принципово важливо чітко сформулювати пріоритети сучасної науки. Вони мають, в першу чергу, відповідати потребам економіки та соціуму. Наразі головними інноваційними контурами початку XXI ст. признані:

- інформаційні та телекомунікаційні технології;
- медицина та охорона здоров'я;

— захист довкілля [6, с.31].

Необхідно змінити відношення до науки з боку суспільства. Наразі це та сфера, яка здатна створити потенціальні можливості для його сталого розвитку. Слід інакше розглядати її і як сферу застосування капіталу. При розумному використанні її досягнень можна отримувати зверх прибутки. У зв'язку з цим її потрібно включити до кола важливих інвестиційних пріоритетів.

В. Фальцман на основі аналізу закономірностей розповсюдження інновацій робить висновок, що «одна наука, якою б передовою вона не була, не здатна підвищити ефективність народного господарства через низьку швидкість дифузії нововведень» [7, с.132]. Прискорити перехід до інтенсивного типу відтворення та сталого економічного зростання можна тільки за рахунок комбінації головних факторів зростання, таких як людський ресурс, капітал, знання, технологія, природні ресурси і наука. При цьому домінанту слід віддати останній, оскільки саме вона дозволяє розумно підійти до використання всіх видів ресурсів. Ефективне поєднання цих факторів може породити нові нестандартні рішення, котрі здатні внести зміни у чинний механізм господарювання. На основі чого можна знизити обмеження економічного зростання та значно розширити його межі. Однак це можливо тільки за умов зміни чинної парадигми господарювання.

Нова парадигма, що культивується з початку другої половини XX ст., в основу розвитку людства ставить технологічний прогрес та інноваційну діяльність. Її найважливіший «ідеологічний висновок» полягає в тому, що рівень розвитку і динамізм інноваційної сфери — науки, нових технологій, наукоємних галузей та компаній — складає основу сталого економічного зростання [6, с. 32]. Тому наступна ціль політики полягає у *підвищенні ступеня впровадження досягнень науки та техніки*.

В Україні існує об'єктивна потреба у реформованні механізму господарювання. Наразі він має сприяти активному впровадженню науково-технічних досягнень та, відповідно, переходу до інтенсивного типу відтворення. У зв'язку з цим слід розглянути можливість формування національної інноваційної системи (НІС), яка являє собою сукупність організацій приватного та державного секторів економіки, що проводять наукові дослідження, виробництво та реалізацію високотехнологічної продукції, а також управління та фінансування інноваційної діяльності [6, с. 33]. Її перевага полягає в тому, що вона є постійним генератором нових ідей та технологій, які дозволяють систематично оновлювати виробничі потужності та створювати основу для сталого зростання.

В межах НІС необхідно посилити інтеграцію на-

уки та виробництва. Слід скористатися новими формами взаємодії суб'єктів господарювання та науково-дослідних структур. Основними споживачами результатів науково-технічної діяльності завжди були і залишаються великі корпорації, тому найрезультативнішою формою представляється їх кооперація з НДІ або, безпосередньо, розвиток науки в корпоративних структурах. Крім того, саме вони можуть дати краще ресурсне забезпечення для проведення наукових досліджень.

Ніякі технічні рішення, навіть вкрай інноваційні, не здатні забезпечити зростання економіки без належного фінансування. Тому для інтенсифікації та стабілізації економічного зростання необхідно, в першу чергу, вирішити основні проблеми в інвестиційному комплексі країни. Наступною стратегічною ціллю стає *підвищення інвестиційної активності*.

Створення сприятливого інвестиційного клімату та включення механізму мотивації до довготривалого вкладення коштів мають бути пов'язані з використанням всього арсеналу заходів — як суто ринкових, так і заходів з цілеспрямованого державного регулювання інвестиційної діяльності. Активізувати інвестиційний процес можливо через фінансово-економічні методи регулювання та стимулювання інвестицій. Важливим інструментом державної політики у галузі капіталовкладень може стати державна інвестиційна програма, яка має будуватися з урахуванням та на основі регіональних програм.

Потенційним інвестиційним ресурсом можуть стати кошти населення за умов підвищення рівня його реальних доходів та створення відповідного механізму акумуляції тимчасово вільних грошових коштів на інвестиційні потреби регіону. У зв'язку з цим відродження довіри до вітчизняних фінансово-кредитних структур стає важливою складовою політики зростання, а її метою *стимулювання процесу трансформації збережень у інвестиції*.

Як бачимо, перехід до інтенсивного типу відтворення можливий тільки за умов формування нової економіки — економіки знань та людини. При чому домінанта повинна бути віддана останній, оскільки вона є безпосереднім їх носієм. У зв'язку з цим наступною важливою стратегічною метою другого рівня ієрархії стає *підвищення якості соціальних факторів відтворення*.

Сьогодні ці фактори асоціюють, в першу чергу, з людським капіталом. Вважається, що джерело прогресу закладено саме в ньому. Ми також відаємо йому пріоритет, актуалізуємо його роль у процесі відтворення та визнаємо, що від того, наскільки високою буде якість людського капіталу, буде залежати швидкість перетворень у економіці та суспільстві. Саме

цьому одною з основних цілей політики сталого економічного зростання ми вважаємо *всесторонній розвиток особистості*. Досягнути його надзвичайно складно. Сьогодні глобалізація вимагає від людини мультикультурності, швидкість технологічних новацій та складність сучасних технологій — постійного навчання та підвищення рівня кваліфікації. Все частіше актуалізується здатність людини до комунікативного спілкування та роботи в команді. По мірі того, як зростають вимоги до неї, має зростати і вона сама. Тому сьогодні особливо важливо говорити про створення умов для її розвитку.

Сформуванню особистості, досконалу як з економічної, так і з соціальної точки зору, можливо тільки за умов її розширеного відтворення. У зв'язку з чим політика зростання повинна розглядати і цю проблему. З одного боку забезпечити останнє можливо за рахунок поступового підвищення рівня середньомісячної заробітної платні, однак вирішення фінансового аспекту проблеми ще не вирішує її саму. Необхідно звернути увагу на стан та рівень розвитку тих сфер, де безпосередньо проходить відтворення людини та її якостей. Це освіта, охорона здоров'я, культура, соціальне забезпечення, страхування, наука, професійна підготовка та перепідготовка кадрів. Всі вони є життєво важливими і рівень якості їх послуг безпосередньо впливає на людський фактор. Тому до складу цілей політики сталого зростання потрібно включити *розвиток соціальної інфраструктури та підвищення якості житлово-комунальних послуг*.

Здійснити перехід до економіки знань зможе тільки духовно багате суспільство, яке усвідомлює її цінність і здатне її сформуванню. Безпосередньою основою цієї економіки є інтелект нації, у зв'язку з чим невід'ємною метою політики зростання повинне стати *зростання духовно-інтелектуального потенціалу нації*.

Виховувати нову людину, духовно багату та обізнану, потрібно в умовах адекватного соціокультурного середовища. Відповідно, при визначенні цільових орієнтирів політики зростання слід виходити з необхідності *формування соціокультурної основи зростання*, завдяки якій будуть створені умови для духовного та інтелектуального розвитку особистості. Це може надати цивілізованого характеру системі соціально-економічних відносин, що існує у суспільстві.

Наразі в Україні соціально-економічні проблеми поглиблюються екологічною кризою. Ресурсний потенціал країни виснажується, виникають природні обмеження економічного зростання. Тому досягти його сталості можливо тільки за умов ресурсозбереження та бережливого ставлення до природи. Екологічно забезпечене зростання стає, таким чином, орієнтиром

майбутнього розвитку. У зв'язку з цим при розробці політики сталого економічного зростання необхідно зробити акцент на **підвищенні якості природних факторів відтворення**. Однією з цілей має стати *покращання стану довкілля*.

Починати цей процес слід з реанімації екосистеми. Її необхідно, принаймні, повернути до попереднього стану. Покращити довкілля можна тільки завдяки зусиллям всієї нації, але вирішувати це питання регіони мають самостійно через те, що глибина екологічної кризи в кожному з них проявляється по-різному. При цьому гарантом екологічної безпеки нації має стати сама держава, у неї досить повноважень для формування дієвого механізму захисту довкілля та проведення природоохоронних заходів.

Відновити природний баланс екосистеми буде неможливо за умов збереження існуючих стереотипів мислення. Потрібно ретельно змінити ставлення суб'єктів господарювання та населення до довкілля. Рациональне природокористування та бережливе ставлення до природних ресурсів мають стати обов'язковими умовами формування життєвого укладу соціуму та його господарчої діяльності.

Політика зростання має бути спрямована на вирішення суперечностей між концепцією зростання та природними обмеженнями. Досягти цього можливо через впровадження технологій енерго- та ресурсозбереження в господарчій практиці підприємств.

Висновки

Для формування нової якісної основи економічного зростання в Україні та забезпечення його сталості потрібна політика, яка б дозволяла створити умови для інтенсивного типу відтворення, зміни технологічного укладу підприємств виробничого комплексу

країни, переходу до економіки знань, всебічного розвитку особистості та покращання стану довкілля. В процесі її реалізації ні в якому разі не можна ігнорувати специфіку регіонів. У зв'язку з цим головною проблемою стає вибір стратегій розвитку для кожного з них. Вони можуть бути різними в залежності від особливостей тієї чи іншої території, її потенціалу, рівня розвитку та умов виробництва. В цьому контексті розробка альтернативних стратегій забезпечення сталого економічного зростання стає перспективним напрямком дослідження.

Література

1. **Aslund A.** The Economic Policy of Ukraine after the Orange Revolution // Eurasian Geography and Economics. — 2005. — № 46 (5). — P. 327—353.
2. **Gaidar J.** Recovery Growth as a Stage of Post-Socialist Transition // Studies & Analyses. — 2005. — № 292. — P. 3—14.
3. **Чухно А.** Актуальные проблемы стратегии экономического и социального развития на современном этапе // Экономика Украины. — 2004. — № 4. — С.15—23.
4. **Гальчинский А., Левочкин С.** Становление инвестиционной модели экономического роста Украины // Экономика Украины. — 2004. — № 6. — С. 4—11.
5. **Бицюра Ю.** До проблеми визначення понять сталого економічного зростання та розвитку // Економіст. — 2006. — № 5. — С. 62—65.
6. **Дынкин А., Иванова Н., Ночевкина Л.** Траектория идей: исследования научно-технического прогресса // Мировая экономика и международные отношения. — 2006. — № 4. — С. 27—34.
7. **Фальцман В.** Комплексная программа НТП: достижения, уроки и перспективы // Вопр. экономики. — 1997. — №5. — С. 128—137.